

De Oudhollandse veenstreek

Zijn unieke – canonwaardige – plaats in de Nederlandse historie

HENDRIK VAN DER
LINDEN

De hoogveenkoepels in Holland benoorden de Oude Rijn werden tussen circa 1000 en 1250 systematisch in stroken verdeeld en ontgonnen. Van daaruit werden vervolgens imposante ontginningsactiviteiten ontplooid in de Gouwestreek en later ook in Noordwest-Duitsland. Deze activiteiten zijn van grote betekenis geweest zowel voor het toenmalige Holland als voor de Nederlandse geschiedenis in het algemeen. De vroege veenontginningen verdienen daarmee een plaats in de canon van de Nederlandse geschiedenis.

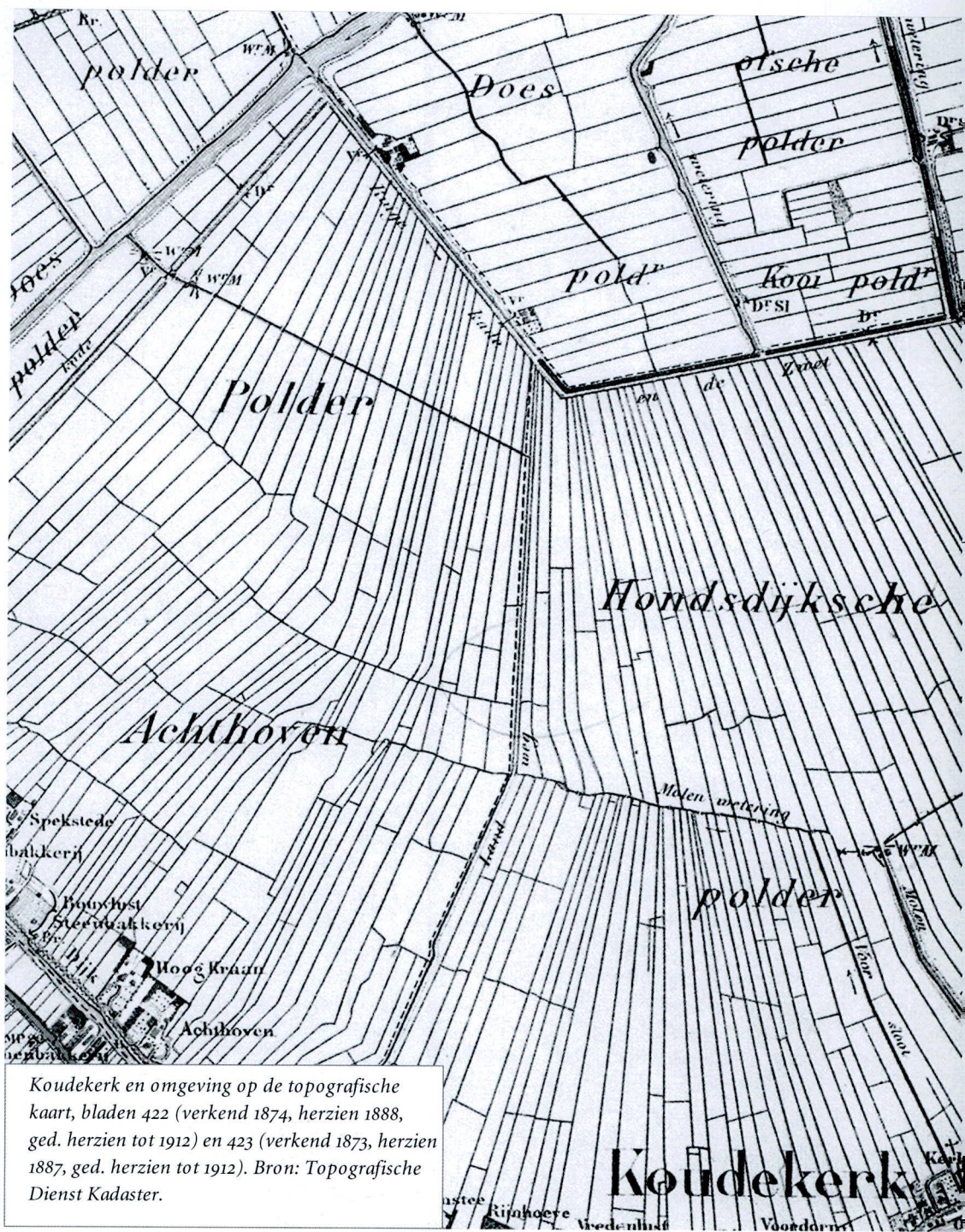
Het zwaartepunt van de macht van de eerste graaf van Holland (Dirk I, rond 920) lag in het tegenwoordige Noord-Holland. Dank zij een gift van de Duitse keizer kreeg zijn zoon (Dirk II, rond 980) mede stevig voet in het verdere Hollandse vasteland. Behalve één klooster, in Egmond, met geletterden die de grafelijke administratie verzorgden, kenden men in het graafschap slechts verspreide, bescheiden nederzettingen. En dat nog alleen op de geestgronden en de kleistroken langs Oude Rijn, Maas en Hollandse IJssel.

Verder was alles nog veenwildernis. De eerste berichten over ontginning daarvan stammen uit de negende eeuw, als veendorpen worden gemeld in de kennelijk uitgestrekte woestenij ten oosten van Texel. Ze vielen al snel aan de zee ten offer. In de eerste helft van de volgende eeuw blijkt men vanuit de geestdorpen in het midden van Noord-Holland volop bezig met het in cultuur brengen van de aangrenzende veengebieden. Tegelijkertijd, of in ieder geval niet veel later, is men ook zuidelijker doende, met name langs de Oude Rijn. Het ging steeds om uitgestrekte, ruige hoogveenkussens die naar het midden drie tot vijf meter opliepen. Er ontsprongen hier en daar stroompjes, die uitmondten in naburige grotere wateren. De ontginning begon steeds met het platbranden van de begroeiing, om vervolgens op regelmatige afstanden van elkaar slootjes het achterland in te graven. Deze zorgden voor verlaging van de grondwaterstand en maakten de grond zodoende geschikt voor landbouw en veeteelt. Het is de methode die men later de Fries-Hollandse zou gaan noemen.

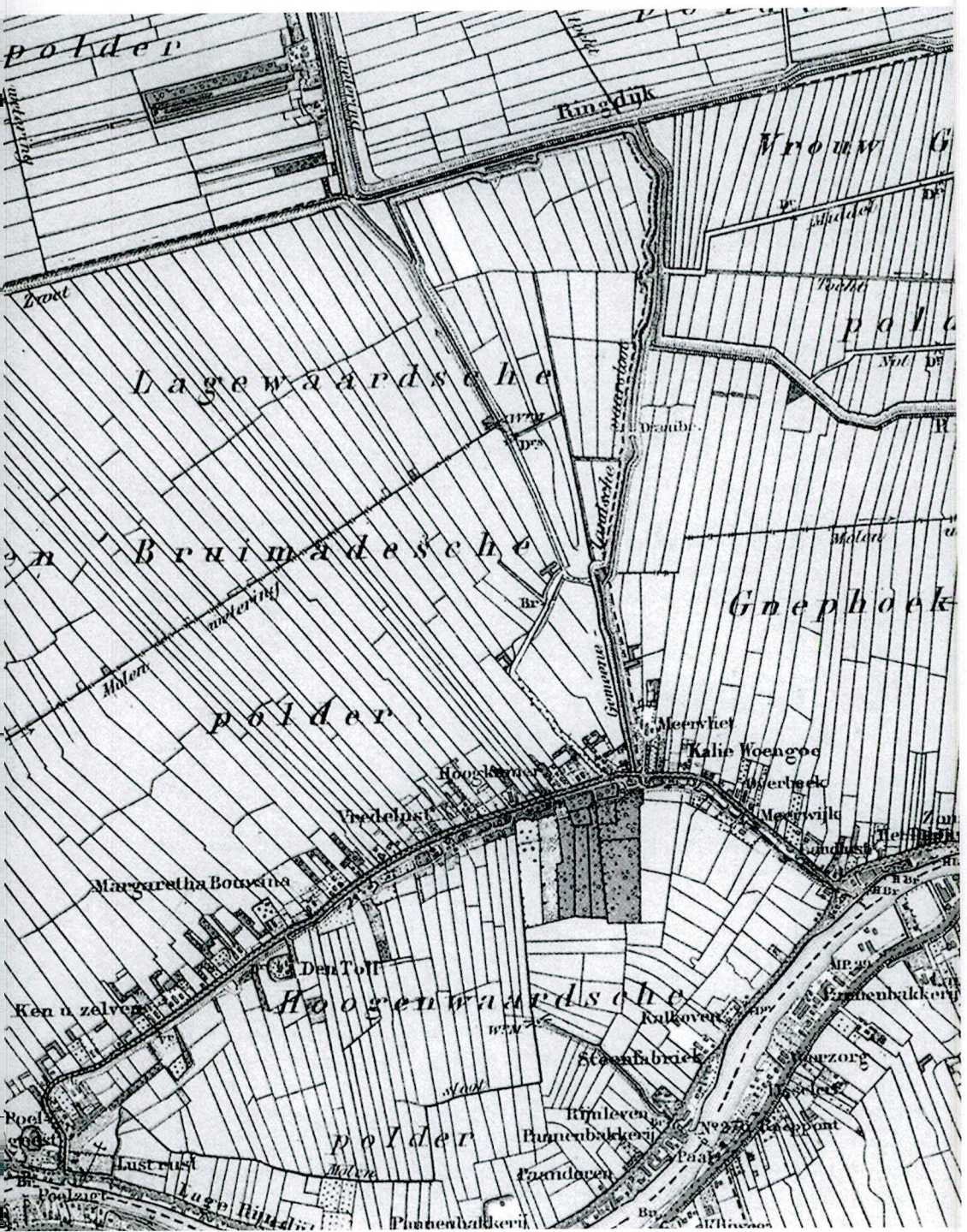
Naast weinige vrije gemeenschappen, waren de bestaande nederzettingen zogenaamde hoforganisaties met een plaatselijke heer op een centrale boerderij en rondom onvrije, horige kleine boeren.

Graaf Dirk II had als steunpunt in de Rijnstreek Holtland, het latere Koudekerk. Niet anders dan de naburige latere plaatsen Leiderdorp en Alphen herbergde ook dit oord destijds zeer vermoedelijk zo'n hoforganisatie. Men ging er in de loop van de elfde eeuw het gehele graafschap naar noemen. De graaf was als jonge wees opgevoed aan het Vlaamse Hof in Gent. Daar, in dat toen onvergelijkbaar verder ontwikkelde land dan zijn Holland, had hij kennis gemaakt met een manier om de stad systematisch uit te breiden op een voor aankomende poorters aantrekkelijke basis. Men paalde onderling gelijke, te bebouwen perceeltjes af en gaf die uit aan gegadigden. Die kregen dan volledige zeggenschap over hun grond, zij het dat men het grafelijk gezag jaarlijks tastbaar diende te erkennen door betaling van een jaarlijks recognitiemuntje. Met de Fries-Hollandse ontginningsmethodiek in het achterhoofd bracht dit alles de graaf op een idee, dat achteraf van verstrekkende betekenis zou blijken te zijn. Waarom geen stukken wildernis afgepaald om die tegen een jaarlijks recognitietijnsje ter volledige beschikking aan daadkrachtige, tot ontginning bereide lieden te geven?

Het zou velerlei voordelen geven. Hem, de graaf, zou het loyale onderzaten opleveren, die hem konden dienen op zijn bevaren krijgsmacht, zijn kogge-heervaart. Verder zouden hem de gebruikelijke tienden van de oogst kun-

Koudekerk en omgeving op de topografische kaart, bladen 422 (verkend 1874, herzien 1888, ged. herzien tot 1912) en 423 (verkend 1873, herzien 1887, ged. herzien tot 1912). Bron: Topografische Dienst Kadaster.

nen toevallen alsmede andere, overeen te komen, belastinggelden. Ook zou hij het plaatselijk gezag en de plaatselijke inkomsten aan leden van de adel in leen kunnen geven ter versterking van zijn bereden krijgsmacht en daarmee van zijn landsheerlijke positie.

De kolonisten op hun beurt zouden vrijheid van lijf en goed gegarandeerd krijgen. En zij zouden in door hen te stichten nederzettingen, 'ambachten', zelf de nodige verdere regelingen kunnen treffen, die voor een geordend bestaan binnen de toenmalige plaatselijke opgebouwde samenleving nodig waren. Aan het hoofd van die ambachten zou een schout staan, door hem of een van zijn edelen aan te wijzen.

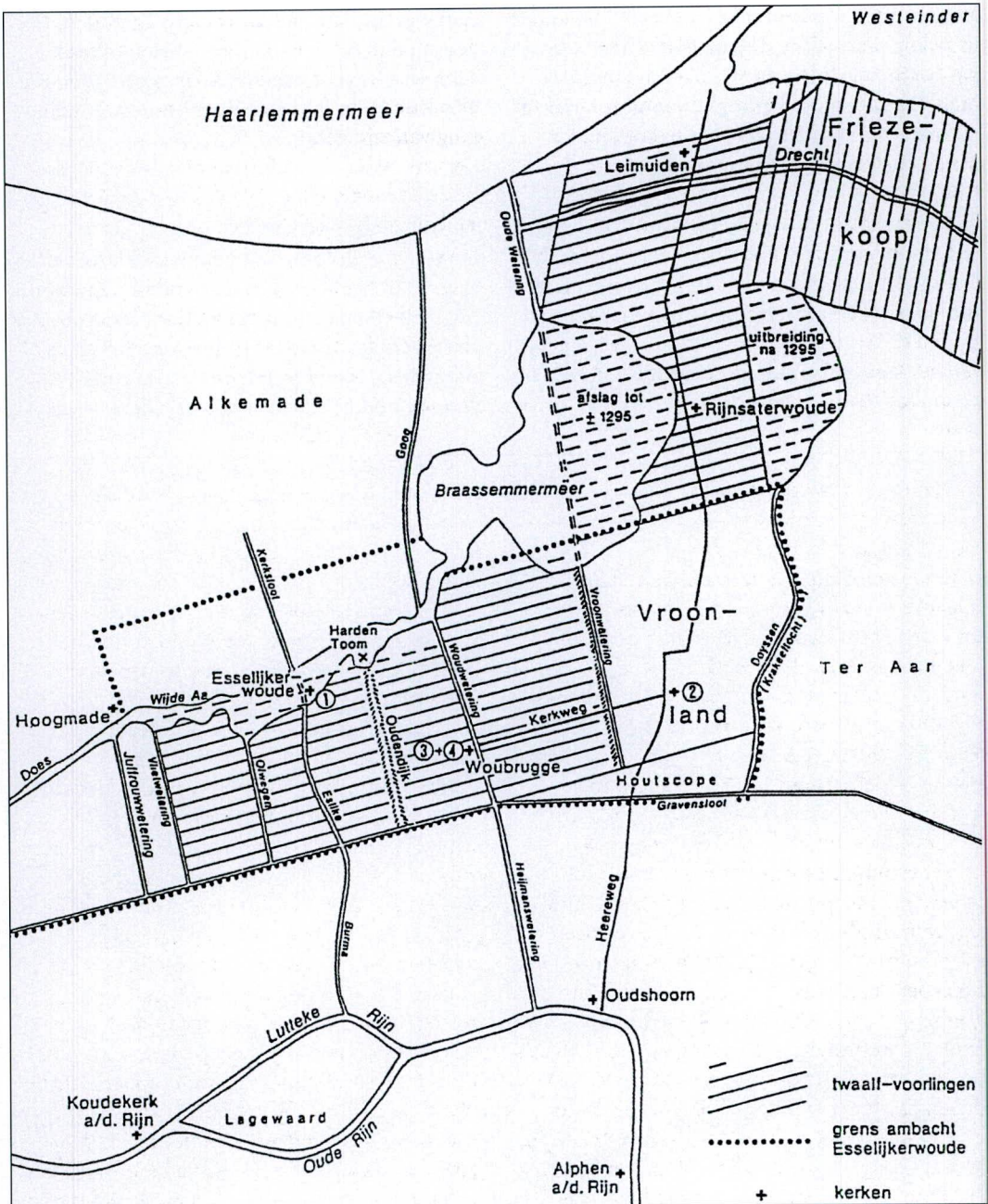
DE VEENONTGINNING TOT 1163

Zo bedacht, zo – rond 980 – gedaan! Ongetwijfeld samen met de graaf zelf trok een groep pionierende kolonisten vanuit Holtland, langs de Esselicke, een zijstroompje van de Oude Rijn, het woeste achterland in. Men ging een flink stuk voorbij de einden van de al vanaf de rivier gewonnen cultuurgrond. Zodoende liet de graaf de Holtlandse boeren ruimte voor verdere opstrek. Achter een daar gegraven lange rechte greppel – 'des Graven sloot' – werden ontginningsspercelen uitgezet, toekomstige 'hoeven', boerenbedrijven (zie voor deze eerste systematische veenontginning de kaart op pagina 101). Ertussen liet men ruimte voor slootjes. Eenmaal gegraven zouden die het overtollige veenwater afvoeren naar de Esselicke. De metingen werden uitgevoerd met touwen van een bepaald aantal 'koningsroeden', een maatstaf die de graaf kennelijk uit Vlaanderen had. Het ging om een stok ter lengte van tien voet, ofwel 3,10 m. De hoeven gingen 720 bij 30 van dergelijke roeden meten. Hoe men daaraan gekomen is weten we niet. In de praktijk sprak men van twaalf bij een halve 'voorling'. Zo'n voorling, een vore lang, was oorspronkelijk één ploeggang, die te eniger tijd tot vaste lengtemaat van 60 roe was verstart. Kennelijk op grond van ervaring elders werd een stuk land van rond 21 ha geschikt geacht om

een boerengezin aan een volwaardig bestaan in de venen te helpen. Van iedere hoeve, ieder boerenbedrijf, ontving de graaf jaarlijks één denier – de toenmalige kleine munt – ter erkenning van zijn gezag.

Zo ontstond dus reeds in de tiende eeuw Esseyckerwoude, het latere Woubrugge. Met zijn landsheerlijke-vrije bewoners en zijn door de gelijke hoevediepte verkregen strookvorm zette het een trend die lang stand zou houden. Al in het midden van de elfde eeuw had het dorp een kerk. Hetzelfde gold voor de inmiddels gestichte naburige nederzettingen Rijnsaterwoude en Leimuiden.

In dezelfde periode volgde bisschop Willem I, landsheer van het aangrenzende Nedersticht het Hollandse voorbeeld. Ook daar werd sindsdien op overeenkomstige wijze wildernis ontgonnen; zij het met een wat andere maatvoering en met aanvankelijk hier en daar nog een zekere onvrijheid. Dit laatste was het gevolg van de Nederstichtse samenleving die veel sterker dan de Hollandse met onvrijheid was doortrokken. De vierde Hollandse veennederzetting die niet lang daarna in het leven werd geroepen was Friezekoop, of, zoals in de Middeleeuwen gespeld: Vriezencoep. Coep of cope duidt op de overeenkomst tussen landsheer en ontginners. Tientallen plaatsen in de laagvlakte droegen of dragen nog dat suffix in de naam. Cope is inmiddels de naam, waarmee men in navolging van de middeleeuwer, dergelijke overeenkomsten aanduidt. Het betekende destijds een overeenkomst, waarbij men iets afstond tegen iets anders, in casu de beschikkingsmacht over een stuk wildernis tegen recognitie, heervaat, tiend en overige belastingplicht. Geen moderne koop en verkoop dus met een geldsom als tegenprestatie. Als er al, bij hoge uitzondering, in de 13e eeuw een bedrag ineens wordt afgesproken, gaat dat altijd nog gepaard met andere verplichtingen. In de negende en tiende eeuw noemden alle West-Nederlandse kustbewoners zich nog Fries. Ten tijde van de onderhavige cope was dat kennelijk niet meer het geval. Naar mag worden

Middeleeuwse twaalf-vooring-ontginningen in Jacobswoude en omgeving (uit: Van der Linden, 1998, p. 21).

aangenomen was inmiddels de naam Hollander in zwang, hoewel we die, zoals we zullen zien, pas begin twaalfde eeuw in bronnen tegenkomen. De streek van herkomst van deze Vriezen zal men dus noordelijker mogen zoeken. Te denken valt aan het tegenwoordige West-Friesland.

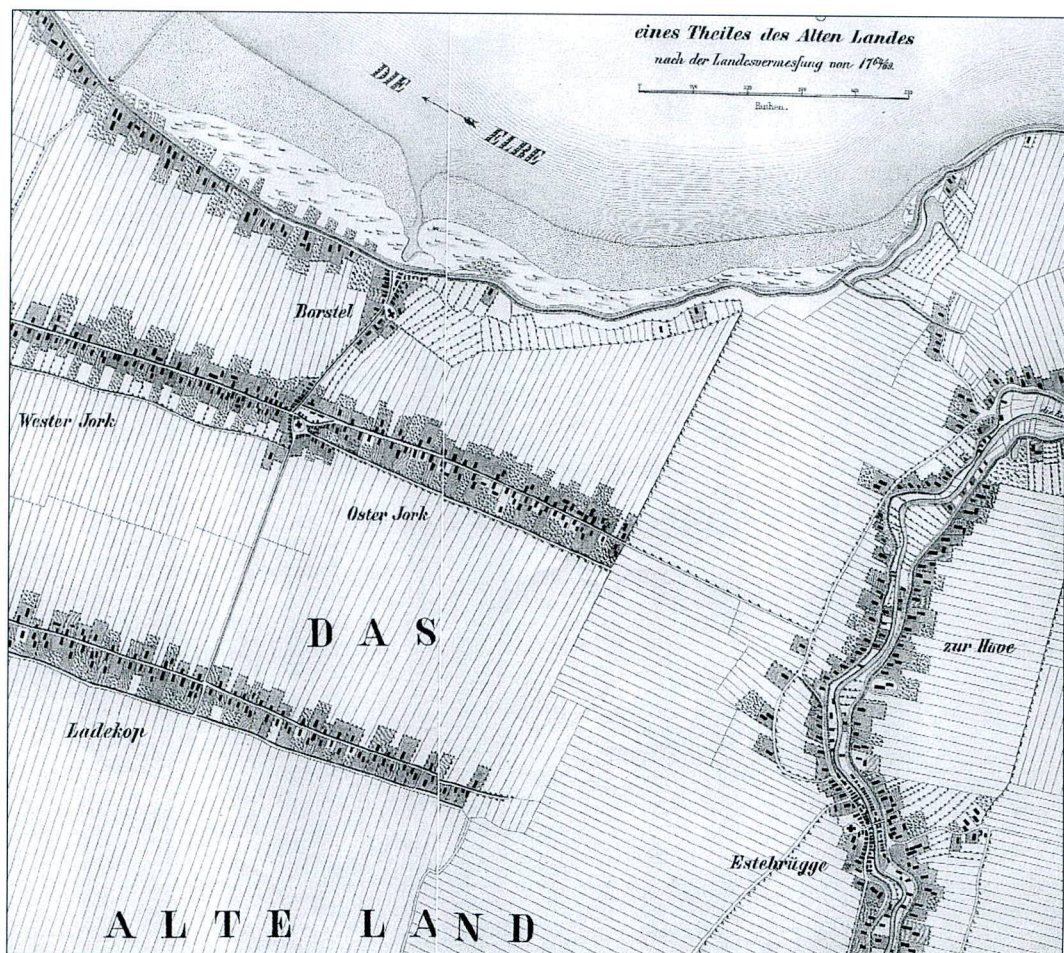
Het gebruik van de algemene term Vriezen doet een groep 'copende' kolonisten veronderstellen. Dat kwam later meer voor. In het overgrote deel van de gevallen echter zien we een of meer met

Een 19e-eeuwse topografische kaart van Ladekop en Jork in het Alte Land bij Hamburg.

name genoemde lieden als *copere* optreden. Die zoeken dan de eigenlijke kolonisten of treden namens een al bestaande groep gegadigden op. Men kan dergelijke tussenpersonen als ondernemers karakteriseren. We spreken in de wandel van *lokatoren*.

DE MEGA-COPE VAN 1113

De verdere uitbouw van het nieuwe land verliep snel. Al in het begin van de twaalfde eeuw voorzagen men een naderend tekort aan wildernis. Zes streekgenoten, priester Heinrich, Helikinus, Arnoldus, Hiko, Fordolt en Referic zorgden voor de nodige expansieruimte elders. Daarbij

kwam de reeds lang bestaande internationale Friese handel hen goed van pas. Meevarend naar de diverse handelsplaatsen aan de Oostzee en vandaar rivieropwaarts, kregen ze hoogte van zeer uitgebreide wildernissen in het aartsbisdom Bremen – Hamburg: wildernissen die evenals thuis koepelvormig waren. De aartsbisshop Frederik (I), tevens wereldlijk heerser bleek zeer gesteld op immigranten uit het westen, die tegenwicht konden bieden tegen de Slavische dreiging uit het oosten. Het verzoek van het genoemde zestal om een cope werd dan ook gaarne ingewilligd.

De ‘Hollanders’, zoals ze zich in de bewaarde tekst (van 1113) aankondigden, laten duidelijk uitkomen dat de tot dan toe in hun moederstreek gebezigde ontginningsmethodiek en -voorwaarden goed bevielen. Men zal althans precies dezelfde hoeveemaat aanhouden en ook een gelijk recognitiemuntje van één denier per jaar per hoeve gaan betalen alsmede tienden. Volledig vrije beschikkingsmacht over de te winnen cultuurgrond wordt uitdrukkelijk toegezegd.

Er was volgens de aartsbisshop voor de schaarse eigen bevolking in zijn domein nog zoveel overtollige woeste grond beschikbaar, dat priester Hendrik en zijn mannen nuchter de stichting van honderden hoeven en de nodige kerken op het programma konden zetten. De hele organisatie van de nieuwe samenlevingskernen, zelfs de hoge, lijfstraffelijke rechtspraak, werd aan hen overgelaten. Ook kregen ze de toezegging dat de te stichten godshuizen ‘eigen kerken’ van priester Hendrik zullen worden. Dat hield onder meer in dat hij de pastoors zou benoemen. Gezien de grootschaligheid van het plan mag men spreken van een ‘méga-cope’. Ons zestal is lokator in optima forma. Of hen in de moederstreek al lokatoren vooraf waren gegaan, weten we niet. Wél dat het voor Duitsland een primeur was, overigens evenals systematische veenontginning.

Er werd meteen gang in gezet. Reeds een twintigtal jaren later blijken er diverse ‘Hollän-

derdörfer’ te bestaan. Het begon met de stichting van Steinkirchen bij Hamburg, in wat later Das Alte Land zou gaan heten. Alleen jongeren uit Esselyckerwoude en omgeving gingen er de hoeven bemannen. Heel weinig later volgde een drietal nederzettingen bij Bremen. Aansluitend bij een vierde dorpsstichting volgde ook daar de oprichting van een bedehuis. Anders dan in Steinkirchen duiken hier mede-ontginners op uit het Hollandse ‘oude’ land. Priester Hendrik en de zijnen hadden gemikt op honderden hoeven en diverse kerken. Achteraf was dat bepaald geen grootspraak. Wel hebben ze de realisatie van een en ander zelf maar ten dele meegeemaakt. Rond het begin van de 13e eeuw telde het aartsbisdom zeker 25 Holländerdörfer, waarvan tenminste vijf met een kerk.

STAGNATIE EN VERVOLG

Op het thuisfront brachten de enorme stormvloed van 1163 en 1170 een kink in de kabel. De uitmonding van de Oude Rijn, de centrale waterafvoerweg naar zee raakte door zandverplaatsingen voor de kust verstopt. Vergroting van de wateraanvoer uit de venen kon de door wateroverlast geteisterde Rijnstreek er bepaald niet meer bij hebben.

Het zou nog tot omstreeks 1220 duren voordat men vervangende afvoerwegen voor elkaar had. Men groef, gedeeltelijk gebruik makend van bestaande stroompjes, de nodige kanaaltjes, die via tussenliggende meertjes lozingsverbinding gaven met het – toenmaals veel kleinere – Haarlemmermeer. Dat stond in open contact met het Spaarne en dat op zijn beurt met het destijds tot bij Haarlem strekkende open IJ, een zijarm van het Almere, de latere Zuiderzee. De nog bestaande Does onder Leiderdorp en de Heimanswetering onder Alphen aan den Rijn maakten deel uit van dit kanalenstelsel. Inmiddels zal overigens wél nog Aalsmeer aan de wildernis zijn ontruikt. Daar kon men rechtstreeks van de bestaande afvoerwegen naar het noorden gebruik maken. Het gaat ongetwijfeld om een dochter van het hierna te noemen Kudelstaart.

Een voorbeeld uit het Utrechtse. De RAF lucht-foto uit 1944/45 toont Gerverscop, ten noorden van Harmelen, met stukken van Teckop in het in het noordwesten en van Kockengen in het noorden. Het oorspronkelijke verkelingsstramien is hier nog ongerept aanwezig. In de Oud-Hollandse veenstreek is dat veel minder het geval, vooral door de verveningen die daar in de afgelopen eeuwen hebben plaatsgevonden.

Meer zuidelijk was vóór 1163 naarstig verder ontgonnen. In het noorden zag Kudelstaart het licht, langs de Drecht Kalslagen en wat zuidelijker Nieuwveen. Verder naar het oosten tenslotte, al dicht tegen het Nedersticht aan, werden Oukoop, het latere Noorden, en Nieuwkoop gesticht.

Zo had het initiatief van graaf Dirk II Holland in nog geen twee eeuwen tien nieuwe woonplaatsen opgeleverd. Het zouden achteraf de enige veendorpen blijken te zijn, die tegen recognitietijns werden uitgegeven. Het gehele complex werd in Hollandse grafelijkheidsrekeningen aangeduid als Veenland beosten Rijn of kortweg Veenland. In het kader van onze nationale geschiedenis lijkt Oudhollandse Veenstreek een passende benaming.

De golf van ontginningen hier en in Duitsland had een spectaculair effect op de bestaande Hollandse samenleving. De overheersende personele onvrijheid bezweek in de loop van de 12e eeuw vrijwel geheel onder de aanzuigkracht van de landsheerlijke vrijheid in de venen. De bestaande hoven, op enkele grafelijke en die te Egmond na, werden omgezet in nederzettingen van vrije

'huislieden'. Dat blijkt uit de recognitietijnsjes die daar dan veelal later nog worden opgebracht, zoals in Alphen aan den Rijn. Aldus verdween de onvrijheid als overheersend samenlevingskenmerk hier véél eerder dan in andere in de middeleeuwen door onvrijheid getekende delen van ons land en elders in West-Europa.

Wanneer de systematische ontginningen rond 1220 in Holland worden hervat, stuit men op diverse ingrijpende veranderingen. Als er al sprake is van een algemene heffing, dan is dat voortaan geen recognitietijnsje meer per boerenbedrijf maar een stevige grondbelasting per morgen, onder namen als erfhuur of erfpacht. Zowel de twaalf-voorling als de tienvoetige koningsroede raken in onbruik. De zes-voorling, zoals die al lang in het Nedersticht overheersend was, zien we nu ook in Holland verschijnen. De twaalfvoetige roede – later bekend als de Rijnlandse – die al lang in westelijk Holland in zwang was, wordt nu ook gebruikt in de Veenstreek.

Daar vergroot men al snel Ter Aar door de uitgifte van Korteraar aan de overkant van de Aar. Ook Nieuwkoop wordt uitgebreid. Aan de andere zijde van de dorpsweg wordt tegen erfhuur

de strook tot aan de latere Maa- of Meesloot onder het mes genomen. Zoveel mogelijk gebruik makende van het gebied dat hier nog restte tot aan het Nedersticht, creëerde men, bij unieke uitzondering, een zeven-voorling-ontginning. Aansluitend volgt wat later nog het kleine restgebied tussen Maasloot en Meye, het grensviertje met het Nedersticht. Rond het midden van de 13e eeuw is Hoogmade aan de beurt; een zes-voorling waarbij nog eenmaal met de koningsroede is gemeten. In de 14e eeuw verdwijnt het laatste restant wildernis: tussen Aarlanderveen en Nieuwkoop ziet Schoten het licht. Inmiddels lag in centraal Holland, aan weerszijden van de Gouwe, het zijriviertje van de Hollandse IJssel dat ergens onder het latere Boskoop ontsprong, nog veel wildernis op ontginning te wachten. Wij beperken ons in het kader van deze verhandeling tot de activiteiten die daar vanuit onze Veenstreek werden ondernomen. En die zijn bepaald niet mis. Vermoedelijk was de eerste pionier daar al een Vener. Immers, waarom zou de man met de Friese naam Bucke, die met gebruikmaking van een Alphense sloot de Gouwe doortrok tot de Oude Rijn en met zijn Buckiscope vervolgens Boskoop stichtte, niet afkomstig geweest zijn uit Friesekoop? Dit te gereeder wanneer men in aanmerking neemt dat ook de ontginningen meer zuidelijk langs de Gouwe goeddeels een Veenstreekse affaire zijn. Aan de stichting van Zuid-Waddinxveen in 1233 neemt onder andere Woubrectus (uit Woubrugge onder Esselyckerwoude) deel met zijn bloedverwanten, alsmede Horbardus van Aalsmeer, het Veense dochterdorp. In 1244 bij de openlegging van Poeliën onder het latere Noord-Waddinxveen is onder anderen Mauricius van Leijdemuda met zijn gezellen aan de bak. En bij de eerste uitbreiding van Zuid-Waddinxveen (1260) zijn twee van de drie lokatoren uit de Veenstreek afkomstig: de al genoemde Woubrectus en Gerard van Woude uit Esselyckerwoude. Indrukwekkend is dat andere Veenstrekers in dezelfde periode ook in Duitsland doende wa-

ren, en wel in het gedeelte van Das Alte Land ten oosten van Steinkirchen. We bevinden ons daar buiten het aartsbisdom Bremen-Hamburg met zijn méga-cope. Kennelijk was daar de voorraad geschikte veenkussens langzamerhand geheel of goeddeels uitgeput. Maar hier, in dat bisdom Verden, blijken inmiddels in het midden van de 13e eeuw al een tiental Holländerdörfer te zijn gesticht, op basis van ad hoc aangegane copen. Men was er inmiddels ruim 20 kilometer met de ontginningen opgerukt. Het jongste Holländerdorf was nu het voor het eerst in 1257 in de bronnen verschijnende Nijencope, het tegenwoordige Nincop. Waar de betrokken kolonisten vandaan kwamen kwam vorig jaar verrassend aan het licht in het kader van de tracé-planning van de autoweg A 26 Stade – Hamburg. De weg dreigde de nog gave verkaveling van Nincop grondig te gaan vernielen. Maar men meende het algemene landschapsbeeld zodoende relatief de minste schade te doen, omdat het niet ging om een traditionele twaalf-voorling van rond 2250 m, maar om een klaarblijkelijk weinig betekende variant van in casu rond 1575 meter. Desgevraagd echter konden wij er op wijzen, dat dit nu juist precies de even uitzonderlijke zéven-voorling was van de eerste uitbreiding van het Hollandse Nieuwkoop. Zonder twijfel was dit Nijencope van dááruit gesticht! Deze bevinding bleek in 2005 een doorslaggevend argument voor het Nedersachsische Oberverwaltungsgericht – vergelijkbaar met onze Raad van State – om het uiteindelijke tracé buiten Nincop te houden, dit overigens ten koste van enige aantasting van een aangrenzend Europees Vogelbeschermingsgebied. Niet alleen blijkt hier dus, dat men vanuit de Oudhollandse Veenstreek ook nog meer dan een eeuw na de start van priester Hendrik en de zijnen lustig in Duitsland aan het ontginnen was, maar eveneens dat men op dit terrein het meest oostelijk gelegen Nieuwkoop bepaald niet mag uitvlakken! Zeker niet wanneer men weet, dat deze streekgenoten vervolgens Das Alte

Land nog verscheidene kilometers verder oostwaarts uitbreidden, daarbij onder meer het in eerste instantie ook zes-voorling diepe Francop stichtend.

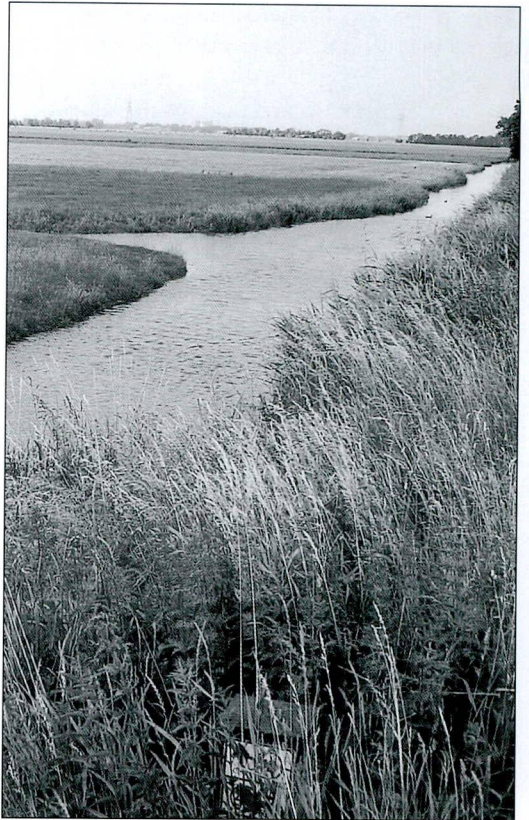
Tot slot: ook óver de Elbe, in Sleeswijk Holstein, treft men cope-dorpsnamen en twaalf-voorlingen aan. Anders dan veel latere Hollandse vestigingen, ondervonden deze, kennelijk vanuit het aartsbisdom geëntameerd Oudhollandse ontginningen nog geen belangstelling van Nederlandse onderzoekers. Ook Hollandse ontginningen veel oostelijker in Pommeren delen dat lot, evenals de zeer vele 'olenderski'-nederzettingen in Polen.

SLOTBESCHOUWINGEN

Tenslotte nog enige aangelegenheden, die tot nu toe onbesproken bleven, alsmede de plaatsing van onze bevindingen in breder kader.

Een vraag die bij voorrang naar voren komt is: vanwaar eeuwen lang die continue drang en dat voortdurende, hardnekkige doorzettingsvermogen om steeds maar weer nieuwe cultuurgrond op de wildernis te veroveren? Directe informatie daarover ontbreekt. Toch ligt een bevredigend antwoord voor de hand. Kennelijk bleek al snel dat boeren op de venen een goed bestaan opleverde. Wilde men dat voor het nageslacht zo houden dan diende opdeling van de hoeven over meerdere kinderen en de daarmee gepaard gaande verpaupering te worden vermeden. Dat kon slechts door alle jongeren weer op een eigen twaalf-voorling te krijgen. Zodoende zal voor generatie op generatie, óók wanneer men al was geëmigreerd, winning van nieuwe cultuurgrond een dwingende noodzaak zijn gebleven. Ook nu nog is op het Hollandse platteland het in stand houden van de familieboerderij een goede gewoonte.

Met de toename van het aantal nieuwe nederzettingen groeiden ook hun tiendopbrengsten. In de oudst bewaarde grafelijkheidsrekeningen (eerste decennium 14e eeuw) overtreffen die zelfs het totaal aan andere inkomsten. Dat betekent een fundamentele versterking van het bud-

Des Graven Sloot, die aan het begin stond van de systematische ontginning in de Hollands-Utrechtse laagvlakte, is nog altijd in het landschap terug te vinden. De foto is gemaakt bij de buurtschap Ofwegen, tussen Hoogmade en Woubrugge.

get en daarmee van de machtspositie van de graaf. Die werd nog verder vergroot door de sterke bevolkingstoename in de ontginningsgebieden, gepaard gaande met een aanzienlijke verruiming van het aantal riemen in zijn bevaaren leger.

Het afpalen van de toekomstige hoeven in de ruige wildernis vroeg, ook al geschiedde dat wellicht in fasen, om grote landmeetkundige vaardigheden. De strookvormige dorpsverkevelingen die tot op vandaag, het sterkst nog in onverveend gebleven ontginningsstreken, het

landschapsbeeld bepalen, zijn daarvan indrukwekkende getuigen. Het meest tot de verbeelding spreekt natuurlijk de lange rechte sloot ('des Graven sloot'), met het graven waarvan graaf Dirk II eens, in het verre verleden het gehele cope-gebeuren van start liet gaan. Men vindt hem ter weerszijde van het zuideinde van Ofwegen, waar hij nog altijd als grens fungeert, nu tussen Alphen aan den Rijn en Jacobswoude. Met de al besproken Fries-Hollandse ontginningmethode kon in de verdere praktijk bepaald niet worden volstaan. De wildernissen die men binnentrok en plat brandde waren alle veenkussens, die naar het midden toe drie à vier meter opliepen. De ontwatering in combinatie met het bedrijven van landbouw en veeveelt zorgden, door inklink en oxydatie van de bovengrond, voor maaiveldverlaging. Dit vroeg al snel om maatregelen om water uit hoger blijvende, aangrenzende wildernis en uit naastgelegen jongere nederzettingen te weren. Zijdiijkjes ('zijdewinden') en achterkaden brachten uitkomst. Voorts was er lang niet altijd meer vestigingsruimte langs kleine riviertjes of veenstroompjes. Er dienden dan van daaruit weteringen te worden gegraven. Het onderlinge contact van de diverse hoevenaars vroeg om verbindingswegen. Daarvoor dienden dan de afvoersloten te worden overbrugd. Bij verdere maaiveldverlaging was men genoodzaakt om afvoerweteringen te graven naar lager gelegen rivierpanden elders. Als door nóg verdere grondzakking overstromingsgevaar acuut werd, diende de verbindingsweg tot waterkering te worden verhoogd, met zelfsluitende keringen in de afvoersloten. Tenslotte, maar dan zijn we al in de 14e en 15e eeuw, kan alleen poldervorming – afgesloten peilbeheer – nog uitkomst bieden. Tegenwoordig staan we als Nederlanders, met

name dank zij de Zuiderzee- en Deltawerken, in de wereld bekend als dé waterbouwkundigen bij uitstek. Overal worden we gevraagd voor het bouwen van havens en voor landaanwinning door opspuiting in zee. Maar onze export van waterbouwkundige ervaring en kennis begon al in de 12e eeuw. Priester Hendrik en de zijnen waren de Nederlandse voortrekkers op dit terrein!

In onze Gouden Eeuw zwermde vele moedige landgenoten uit naar verre landen. Denk alleen maar aan Nieuw Amsterdam, het huidige New York, aan Kaapstad en aan Batavia, het tegenwoordige Jakarta. Maar ook op dit gebied had de Oudhollandse Veenstreek de primeur! Al in de 12e eeuw, vele eeuwen vóór Jan Pietersz Coen

Sinds 1993 staat een standbeeld van priester Hendrik voor de kerk van Steinkirchen in das Alte Land bij Hamburg. Het bronzen standbeeld is vervaardigd door de beeldhouwer Carsten Eggers uit het naburige Nottendorf.

en andere historische helden, stichtten priester Hendrik, Helekinus, Arnoldus, Hiko, Fordolt en Referic al nieuwe Hollandse nederzettingen in het buitenland. Eersteling was Steinkirchen, met zijn prachtige kerk en boerderijen de parel van Das Alte Land, het onvolprezen conglomeraat Holländerdörfer bij Hamburg.

De grootste verdienste van onze Oudhollandse Veners was wel het langdurig, krachtadig uitdragen, óók naar elders, van de door graaf Dirk II geëntameerde 'landsheerlijke vrijheid', het in geordend staatsverband genieten van door de overheid gegarandeerde vrijheid van persoon en goed. Wij zagen al dat die vrijheid, dankzij de zuigkracht van het nieuwe land hier en in Duitsland, snel ook in de gehele Hollandse samenleving overheersend werd. En eenmaal daarin steviger verankerd via de diverse stadsstichtingen kon deze, inmiddels als vanzelf ook geloof en meningsuiting omvattende vrijheid uitgroeien tot het wezenskenmerk van de Hollandse en vervolgens van de Nederlandse staat. Zeer velen, elders om den gelove of anderszins onderdrukt, konden hier in de loop der latere eeuwen een veilige toevlucht vinden. Al met al verdienen Graaf Dirk II en de Oudhollandse Veners op canon-niveau met eer en ontzag te worden bijgeschreven in onze nationale geschiedenis!

Systematic reclamation of and spreading from the Dutch fenland north of the Old Rhine from around 1000 until 1250

The raised peat bogs in the western part of the Netherlands were reclaimed from the 9th till the 14th century. From the first circa ten villages founded this way, impressive reclamations were undertaken in the Dutch Gouwe-region and in Northwest Germany. These activities were an important phase in the history of the county of Holland and in Dutch history in general. Therefore, they deserve a place in the 'canon' of Dutch history, that has been formulated – and heavily discussed – in recent years.

NOOT

De auteur publiceerde in de loop van de jaren een groot aantal boeken en artikelen over de ontginnings- en waterstaatsgeschiedenis van de Hollands-Utrechtse laagvlakte. De belangrijkste titels zijn opgenomen in de literatuurlijst.

LITERATUUR

- LINDEN, H. VAN DER (1956). De cope. Van Gorcum, Assen. (herdr. Alphen aan den Rijn 1981).
- LINDEN, H. VAN DER (1982). Het platteland in het noordwesten met nadruk op de occupatie circa 1000-1300. In: Algemene geschiedenis der Nederlanden 2. Haarlem, pp. 48-82.
- LINDEN, H. VAN DER (1990). Esselickerwoude anders genaemt Heeren Jacobswoude (ofwel de kritische toetsing van een hoogbejaarde overlevering). In: Feestbundel prof.dr. D.P. Blok. Verloren, Hilversum, pp. 225-247.
- LINDEN, H. VAN DER (1998). Het ontstaan van de dorpen in de Rijnstreek. In: R. LEEFLANG (RED.). In de Rijn-vaart der Volkeren; lezingen uitgesproken ter gelegenheid van het vijftig jarig bestaan van de Historische Vereniging Alphen aan de Rijn. Alphen aan de Rijn, pp. 21-53.
- LINDEN, H. VAN DER (2000). De koningsroede; een herziening van De cope op het punt van de middeleeuwse ontginningssystematiek. Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis 3, pp. 7-43.
- LINDEN, H. VAN DER (2001). Die Königsrute; eine Revision der "Cope-Untersuchung" bezüglich der mittelalterlichen Kultivierungssystematik. Siedlungsforschung – Archäologie-Geschichte-Geographie 18, pp. 269-296.
- LINDEN, H. VAN DER (2003). Priester Heinrich und seine Gefährten. Jahrbuch 2003 Kulturverein Steinkirchen und Umgebung, pp. 23-43.
- LINDEN, H. VAN DER (2006). Neues über das Alte Land. Vortrag für den Kulturverein Steinkirchen und Umgebung e.V.
- LINDEN, H. VAN DER (2006). Abermals die Urbarmachungen in Hollerland im Mittelalter. Siedlungsforschung – Archäologie-Geschichte-Geographie 24, pp. 353-377.